

WWJMRD 2022; 8(05): 97-101

www.wwjmr.com

International Journal

Peer Reviewed Journal

Refereed Journal

Indexed Journal

Impact Factor SJIF 2017:

5.182 2018: 5.51, (ISI) 2020-

2021: 1.361

E-ISSN: 2454-6615

डॉ. तीर्थराज कापगते

श्री. लेमदेव पाटील महाविद्यालय,

मांदळ

मराठी भाषांतरित साहित्याने वाचकांची अभिरुची समृद्ध केली

डॉ. तीर्थराज कापगते

Abstract

आजच्या जागतिकीकरणाच्या पार्श्वभूमीवर भाषांतरित साहित्याला फार महत्त्व प्राप्त झाले आहे. जगातील विविध देश, त्या देशांतर्गत अनेक प्रदेश आणि भाषा यांच्यामध्ये सांस्कृतिक आणि वाङ्मयीन देवाण-घेवाणीची आजच्या काळात खूप जास्त गरज निर्माण झाली आहे. संवादाच्या अशा गरजेतूनच साहित्याची भाषांतरे केली जातात. या भाषांतरित साहित्याने मराठी वाचकांची अभिरुची समृद्ध केली आहे. ग्लोबल व्हिलेजमधील सारी वाचनप्रेमी माणसे जणू वाचन आणि अभिरुचीच्या एका अंगणात बसलेली असून त्या भाषांतरित पुस्तकातील चिरंतन मानवी मूल्यांचा एकाच पातळीवर अनुभव घेत आहेत, परस्परांशी अविरत संवाद करत आहेत; आणि एकमेकांच्या संस्कृतीच्या देवाणघेवाणीच्या गोष्टी परस्परांशी जणू करत आहेत, असे चित्र आज भाषांतरित साहित्यामुळे दिसून येते.

‘ट्रान्सलेशन’ हा शब्दच मुळात लॅटीनमधून आलेला आहे. ट्रान्स म्हणजे पलीकडे आणि लेशन म्हणजे नेणे. आपल्या विश्वाच्या पलीकडे ही भाषांतरित साहित्य वाचकाला घेऊन जाते. त्यामुळे कलाकृतीतील काळाच्या विवक्षित तुकड्याचे दर्शन तर घडतेच; पण त्या त्या प्रदेशातील नैसर्गिक वातावरण, संस्कृती, रितीरिवाज, राहणीमान, बोलीभाषा या सगळ्यांची माहिती वाचकाला होते. भाषांतरकाराजवळ शब्दप्रभुत्व व सर्जनशीलता असली आणि मूळ लेखकाच्या भावनात्मक प्रतिभेशी त्याचा सूर जुळला की दोन्ही भाषांमधील द्वैत संपते आणि त्या कलाकृतीचा आस्वाद घेताना अलौकिक आनंद मिळतो.

मराठी साहित्याचा वैशिष्ट्यपूर्ण प्रवाह

आपल्या मराठी साहित्यात भाषांतरांची आहे. इंग्रजी, जर्मन, रशियन, हिंदी, बंगाली, कानडी अशा विविध भाषांमधील साहित्यकृतींची आणि वैचारिक ग्रंथांची भाषांतरे मोठ्या संख्येने झाली आहेत. एकेकाळी बंगाली साहित्याच्या भाषांतरांना अधिक मागणी होती; कारण रवींद्रनाथ, शरच्चंद्र यांच्यासारख्या उत्तुंग प्रतिभेच्या साहित्यिकांचे साहित्य बंगाली भाषेत आहे. केवळ भाषांतरामुळेच हे महान लेखक मराठी वाचकांचे आवडते लेखक झाले. इतर अनेक भाषांमधूनही आजपर्यंत अनेक चांगली पुस्तके मराठीमध्ये आली आहेत. ‘भाषांतरित साहित्य’ हा आज मराठी साहित्याचा एक वैशिष्ट्यपूर्ण प्रवाह झाला आहे.

सातत्याने व विपुल प्रमाणात आलेल्या या भाषांतरांनी मराठीला खूप समृद्ध केलं आहे. लिओ टॉलस्टाय या जगप्रसिद्ध लेखकांचं ‘कबुलीजबाब’, दस्तोयाव्हस्कीचं ‘क्राईम अँड पानिशमेंट’, अर्नेस्ट हेमिंग्वेचं ‘पु.लं.नी केलेलं ‘एका कोळियाने आणि व्हिक्टर फ्रॅन्कलचं ‘अर्थाच्या शोधात’, बर्टाड रसेल ‘यांचं ‘सुखी माणसाचा सदरा’ अशी जागतिक दर्जाची कितीतरी पुस्तके मराठीत आली आहेत, त्यात अनेक नोबेल विजेत्या लेखकांचं साहित्य आहे, ज्यांनी वाचकांना त्या त्या मूळ पुस्तकांचा समग्र अनुभव दिला. ललित आणि वैचारिक अशी सर्व प्रकारची पुस्तके आहेत. पंडित नेहरूंनी अहमदनगरच्या तुरुंगात लिहिलेला ‘डिस्कवरी ऑफ इंडिया’ हा ग्रंथ आहे. त्याचे भाषांतर साने गुरुजी आणि ना.वि. करंदीकर

Correspondence:

डॉ. तीर्थराज कापगते

श्री. लेमदेव पाटील महाविद्यालय,

मांदळ

यांनी 'भारताचा शोध' या नावाने केले. अशी विविध भाषांतरित पुस्तके आहेत जे मराठी वाचकांना मूळ भाषेतील सांस्कृतिक विश्वात घेऊन जातात.

दिग्गज लेखकांच्या कलाकृती

अलिकडे आपल्याच देशातील महत्त्वाचे लेखक ज्यात साहित्य अकादमी आणि ज्ञानपीठ विजेते लेखक आहेत. अमृता प्रितम, भैरप्पा, कर्नाड, कारंत यांच्यासारख्या दिग्गज लेखकांच्या कलाकृती मराठीत आल्या आणि त्या अल्पावधीतच लोकप्रिय झाल्या. अनेक भाषांतरित चरित्रे, आत्मचरित्रे आणि आत्मनिवेदनेही मराठीत भाषांतरित झाली आहेत, त्यातून त्या लेखकांच्या जीवननिष्ठा आपल्याला कळतात. या सर्व भाषांतरित पुस्तकांनी निर्विवादपणे वाचकांची अभिरुची समृद्ध केली आहे; आणि त्यातील नवनव्या अनुभवविश्वाने त्या त्या वाङ्मयीन प्रकारांचे दालनही समृद्ध झाले आहे.

खरे तर पूर्वीही निरनिराळ्या कालखंडात आणि निरनिराळ्या संस्कृतीत अनेकदा एका भाषेतील वक्तव्य दुसऱ्या भाषेत आणले गेले आहे. उदाहरणार्थ: श्रीज्ञानेश्वरांनी संस्कृत भाषेतील 'भगवद्गीता' ज्ञानेश्वरीच्या रूपाने विस्तारपूर्वक भाष्य आणि नितांतसुंदर काव्यनिर्मिती करत आपल्या मराठी भाषेत आणली. गीतेवर केलेली ती स्पष्टीकरणात्मक टीका म्हणजे एक प्रकारचे भाषांतरच आहे. स्पष्ट करून सांगणे, उलगडून दाखवणे अशा बाबीही भाषांतरात अंतर्भूत असतात. कधी कधी मूळ भाषेतून लक्ष्य भाषेत येताना अर्थ आणि शैलीची हानी होते; पण बऱ्याचदा भाषांतरकर्त्याच्या नव्या शैलीचीही भर पडते.

भाषांतराचे मूल्यमापन

आजच्या युगात तौलनिक साहित्याच्या अभ्यासाला महत्त्वाचे स्थान आहे. त्या अभ्यासात भाषांतराची मीमांसा केली जाते. भाषांतराचे मूल्यमापन कसे केले जावे? तिला भाषांतरकाराची स्वतंत्र निर्मिती समजावी का? कवितेसारख्या भाषांतर करणे शक्य आहे काय? असा विविध अंगाने विचार केला जातो. अशा शास्त्रीय चर्चेत न पडता इथे काही भाषांतरित कलाकृतींचा आधार घेत भारत-पाकिस्तान फाळणीविषयक भाषांतराची वाचकसापेक्ष परिणामकारता तपासली जाणार आहे.

फाळणीविषयक भाषांतरित पुस्तके

भारत-पाकिस्तान फाळणीसारखी दुर्दैवी घटना जगाच्या पाठीवर दुसरी कोणतीही नसेल. मराठीतील भाषांतरित साहित्यामध्ये फाळणीविषयक साहित्याचे स्थान एकदम वेगळे आहे. फाळणीविषयक अनेक महत्त्वाची भाषांतरित पुस्तके आहेत. डॉ. आंबेडकरांच्या 'थॉट्स ऑन पाकिस्तान' पासून तर राम मनोहर लोहिया यांच्या 'भारतीय फाळणीचे गुन्हेगार' पर्यंत अनेक वैचारिक पुस्तके आहेत, ज्यामुळे फाळणीची सैद्धान्तिक बाजू कळते, आहेत तशाच अनेक ललित कलाकृती आहेत. फाळणीची देशव्यापी

घटनाच इतकी प्रक्षोभक, रक्तलांछित आणि माणुसकीला काळिमा फासणारी आहे की त्यावरील साहित्य वाचकाला तळामुळापासून गदगदा हलवते. निर्वसितांचे विश्व ही पुस्तके वाचल्याशिवाय कळू शकत नाही. फाळणीविषयक अनेक पुस्तकांचे मराठीत अनुवाद झाले आहेत. ज्यात राजकीय विचारवंत, कलावंत आणि साहित्यिक अशा लेखकांचे साहित्य अंतर्भूत झाले आहे.

अशा प्रातिनिधिक आणि महत्त्वाच्या अनुवादित साहित्यामध्ये रामानंद सागर यांची 'और इंसान मर गया' खुशवंत सिंह यांची 'ट्रेन टू पाकिस्तान', मनोहर माळगावकर यांची 'द बॅंड इन द गॅंगेज', भीष्म सहानी यांची 'तमस कमलेश्वर यांची 'कितने पाकिस्तान' अशा प्रमुख कादंबऱ्या आहेत. फ्रेंच लेखक लॉरे कॉलिन्स व अमेरिकन लेखक डेनिमिक लॉपिए यांची 'फ्रीडम ऍट मिडनाइट' ही साडेतीनशे पृष्ठांची कादंबरी म्हणजे प्रकाशन विश्वातील अद्भूत घटना आहे. भारतात बोलल्या जाणाऱ्या आणि ज्या ज्या भाषेत पुस्तके प्रकाशित होतात त्या सर्व भाषांमध्ये तिचे भाषांतर झाले आहे. मराठी अनुवाद माधव मोर्डेकर यांनी केला. स्वातंत्र्यप्राप्तीकडे घेऊन जाणाऱ्या शेवटच्या तेरा महिन्यांचा मागोवा या प्रदीर्घ कादंबरीत घेतला आहे. भारताच्या स्वातंत्र्याकडे घेऊन जाणारा हा कालखंड

फाळणीच्या शोकांतिकेचा शेवटचा टप्पा आहे. ४० कोटी लोकसंख्येच्या विशाल प्रदेशाचे बारीक-सारीक तपशिलासह विभाजन प्रत्यक्ष सुरू होते तेव्हा १५ ऑगस्टला फक्त ७३ दिवस बाकी उरले होते. विभाजनाच्या त्यासूक्ष्म तपशीलाचे वर्णनही थक्क करणारे आहे. असंख्य ऐतिहासिक कागदपत्रे डोळ्यांखाली घातल्यानंतर लेखकद्वयांनी केलेल्या विश्वास बसणार नाही अशा अतर्क्य घटनांच्या तपशीलवार नोंदी आहेत. अशा पुस्तकांचे अतिशय ओघवत्या भाषेत केलेले भाषांतर थक्क करणारे असते.

भाषांतरित साहित्याची कीर्तिशिखरे

बलराज सहानी, ए. के. हंगल यांच्या सारख्या लेखकांची आत्मचरित्रे तसेच सहादत हसन मन्टो आणि इतर उर्दू साहित्यिकांच्या कथांचा समावेश फाळणीवरील साहित्यात आहे. गुणात्मकच नाही तर संख्यात्मक दृष्ट्याही उत्तुंग शिखरांना स्पर्श करणाऱ्या मन्टोने फाळणीवर अनेक कथा लिहिल्या. 'थंडा गोश्त' गुरुमुख सिंह की वसिहत 'व खोल दो अशा अनेक कथा आहेत आणि त्या बहुतांश कथा आता मराठीत अनुवादित झाल्या आहेत. त्यातील बहुतांश श्रीपाद जोशी यांनी अनुवादित केल्या. टोबा टेकसिंह ही त्याची अतिशय गाजलेली कथा आजही तेव्हाहीच प्रत्ययकारी आणि ताजी वाटते.

फाळणीवर इंग्रजी, बंगाली, पंजाबी, हिंदी, सिंधी आणि उर्दू भाषांमध्ये विपुल साहित्य लिहिले गेले. त्यापैकी सर्वात जास्त साहित्य हे उर्दूत या भाषेत आहे. या विषयावर जितक्या कथा कादंबऱ्या लिहिल्या गेल्या तितक्या इतर सर्व भाषा मिळूनही लिहिल्या गेल्या नसतील. खरंतर उर्दू साहित्यात १९३५ ते ५० असा सुमारे पंधरा वर्षांचा कालखंड म्हणजे युगप्रवर्तक साहित्यिकांचा एक सुवर्णयुग

होतं. कृष्णचंद्र, राजेंद्रसिंग बेदी, उपेंद्रनाथ अशक, इस्मत चुगताई, संतसिंग सेखो, कुर्रतुल ऐन हैदर, सुहैल अजीमाबादी असे अनेक कथालेखक त्या कालखंडात उदयास आले आणि हा सर्व कालखंड म्हणजे फाळणीपूर्व, प्रत्यक्ष फाळणीचा आणि फाळणीनंतरच्या घटनांचा कालखंड आहे 'फाळणीच्या शोकांतिका' नावाचं एक पुस्तक आहे. चिनार पब्लिकेशनचं. होरपळलेल्या आयुष्यांवर विविध अंगाने प्रकाश टाकणाऱ्या सुमारे यातील विविध लेखकांच्या २९ कथांचे अनुवाद चित्रा वाळिंबे यांनी केले आहेत.

भारतीय कीर्तीच्या साहित्यिकांचे हे ग्रंथ म्हणजे मराठीतील अनुवादित साहित्याची जणू कीर्तिशिखरे आहेत. शेकडो कादंबऱ्यांतून, शेकडो कथांमधून आणि शेकडो कवितांमधून जे जीवनदर्शन मराठी वाचकांना झाले नसेल एवढी थरारकता, भीषणता या अनुवादातून प्रत्ययास आली. संघर्ष हा ललितकथेचा आत्मा आहे असे आपण नेहमी म्हणतो; पण या पुस्तकातील संघर्ष हे एकाचवेळी सूक्ष्म आणि विराटही आहेत. या व्यक्तिरेखांनी मराठीतील गद्य ललित साहित्याला उंची दिली. या साहित्यातील व्यक्तिरेखा वाचल्या म्हणजे माणूस किती उंच पोहचू शकतो आणि तोच किती अधःपतित होऊ शकतो, या सत्याचे दर्शन घडते.

आंतरराष्ट्रीय कीर्तीच्या साहित्यिकांची ही भाषांतरे प्रवास वर्णन, आत्मकथन, भीषण घटनांवरील प्रसंग - चित्रणाच्या अनुषंगाने आहेत. कथानक हे किती अतर्क्य, अद्भूत, भीषण, कलाटणी देणाऱ्या शोकरसात्मक असू शकते याचा पदोपदी प्रत्यय येतो. जातीजातीतील द्वेषभूलक संघर्ष यापेक्षा मानवी जीवनातील संघर्षाची वीण जी दंग्यांच्या पार्श्वभूमीवर 'तमस' सारख्या कादंबरीत भीष्म सहानी उलगडून दाखवतात ती मला खूप महत्वाची वाटते. खुशवंत सिंग यांची 'ट्रेन टू पाकिस्तान' ही कलात्मकतेची उंची गाठणारी फाळणीवरील अतिशय महत्वाची कादंबरी आहे. इथे निर्दयी हत्याकांडाचे वर्णन आहेच; पण त्यासोबतच तिला मानवता व कारुण्याचा हळुवार स्पर्श आहे. शांती आणि प्रेमावर आधारित मानवी संस्कृतीचा पुरस्कार या कादंबरीत केला आहे त्याला तोड नाही. द्विराष्ट्रवादाच्या सिद्धांताचे विष पाहतापाहता गावागावात पोचते. जातीयतेचे वारे वाहू लागतात. एखाद्या चक्रीवादळाप्रमाणे घटनांचा वेग वाढत जातो तिरस्काराने आणि प्रेतांनी भरलेल्या ट्रेन्स सूड, अन्याय, पशुता, पारतंत्र्य, विवशता अशा नकारात्मक मूल्यांचे वहन करत एकमेकांकडे पाठवल्या जातात.

या भाषांतरित ग्रंथांमुळे मराठी वाचकांना, किंबहुना लेखकांना आणि संशोधकांनाही फाळणीच्या घटनेची मूळ दाहकता, विध्वंस आणि जखमांची कल्पना आली; आणि त्यांच्या अनुभवविश्वात भर पडली. मराठी वाचकांनी जो प्रक्षोभ आणि कल्लोळ पाहिला नव्हता, तो या भाषांतरित कादंबऱ्यांनी त्यांना दाखवला. ज्या जीवघेण्या वेदनांची आणि ज्या निर्घृण अत्याचारांची वाचकांनी कल्पनाही केली नाही ते या कादंबऱ्यांमुळे त्यांना माहीत झाले. पु. भा. भावे यांच्यासारखे काही लेखक वगळता या भाषांतरित कथा-कादंबऱ्यांनी मराठी लेखकांची जशी मर्यादा अधोरेखित केली. तसेच

सत्य हे किती अतर्क्य असू शकते याची मराठी वाचकांना जाणीव दिली.

त्या साहित्यातील मानवतावादाची शिकवण आजच्या तरुण पिढीपर्यंत ही पोचणे खूप गरजेचे आहे. म्हणून अशी भाषांतरे झाली पाहिजेत. हे साहित्य आजच्या पिढीने वाचले तर त्यातून हिंसा आणि क्रौर्य किती भयंकर स्वरूप धारण करू शकते, याची त्यांना कल्पना येईल. या ग्रंथांची निखळ वाङ्मयीन गुणवत्ताही महत्वाची आहे.

लेखकाच्या मनावर एखाद्या घटनेचा कसा आणि किती परिणाम व्हावा? 'और इंसान मर गया' ही फाळणीवरील गाजलेली कादंबरी. तिचे लेखक रामानंद सागर. फाळणीच्या त्या दीड वर्षातील विनाशकारी घटनांनी त्यांच्या मनावर खूप खोलवर परिणाम झाला; आणि ते नैराश्याच्या गर्तेत गेले. प्रत्यक्ष लेखन करताना त्यांच्या मज्जातंतूवर भयंकर ताण पडला. त्या दीड वर्षांत ऐन तारुण्यात त्यांच्या चेहऱ्यावर वार्धक्याचे छाप मारले गेले, हास्य विषासारखे कटू झाले आणि केस पिकून पांढरे झाले.

'और इंसान मर गया' ही डॉ. रामानंद सागर यांची अतिशय गाजलेली मूळ उर्दू कादंबरी. फाळणीच्या काळातील कौर्य, कारुण्य आणि वैफल्य चित्रित करणारी. पुढे तिची हिंदी, इंग्रजी भाषांतरे झाली. १९४८ मधील ती हिंदीत सर्वाधिक खपाची कादंबरी ठरली होती. 'माणुसकी' या विषयावर गद्यात लिहिलेले ते एक छोटेसे महाकाव्यच आहे, असे तिचे वर्णन कवी बा.भ. बोरकर प्रस्तावनेत करतात. तिचे मराठी भाषांतर आणि माणसाचा मुडदा पडला या नावाने पुण्याच्या श्रीपाद जोशी यांनी केले.

फाळणीच्या पूर्वी आणि प्रत्यक्ष फाळणीच्या काळात जातीय दंगलींच्या वणव्यात संपूर्ण देश होरपळून निघाला होता. त्या देशांतर्गत यादवीत जातीय द्वेषाने वेडे झालेल्या लोकांनी माणुसकीचा पार मुडदा पडला. पाशवी हत्याकांडात लक्षावधी हिंदू, शीख आणि मुस्लिमांच्या कत्तली झाल्या. कत्तलीमधून बचावलेल्या निर्वासितांचे तांडे पाठीवर बि.हाडे घेऊन, अर्धवट जळालेल्या कपड्यांची बोचकी, भांड्याकुंड्यांची पोती पाठीवर घेऊन देशांतराला निघाली होती. अनपेक्षित आलेल्या या संकटाने त्यांच्या जगण्याची घडी पूर्ण विस्कटून गेली होती. केस विस्कटलेले स्त्रिया आणि अंगावरचे कपडे फाटलेले पुरुष अशा वैफल्यग्रस्त माणसांची विशाल समूह संपूर्ण पंजाबात सर्वत्र दिसत होते.

उध्वस्त मशिदी, भ्रष्ट केलेल्या स्त्रिया, उकरलेली थडगी, वय, लिंग यांची दाखलाही न घेता तोडलेले, गळा दाबलेले गोळ्या घालून ठार केलेले तुकडे झालेले जिवंत जाळलेले मुसलमान बांधव, फाळणीने त्यांचे सर्वस्व हिरावून नेले होते अशा लुटलेल्या बेअब्रू झालेल्या जखमांनी वळणाऱ्या व गावागावातील गल्लीबोळातून आलेल्या माणसांचे तांडे किती लांब असावेत सुमारे शंभर एक किलोमीटर या पाण्याच्या पार्श्वभूमीवर ज्या घटनांचे वर्णन त्या पुढील कथानकात आहे त्यातून माणसाचा रानटीपणा पाचवी पणा अमानुषता याचं भयानक भयावह दर्शन होते. दोन्हे जमातीतील द्वेषभावना पराकोटीला पोचल्याने अत्याचार, लुटालूट, हाहाकार, अमानुषता, मरणाऱ्यांच्या, किकाल्यां, जाळपोळ, सामूहिक खून, बलात्कार,

कापलेली वक्षस्थळे , अर्धवट जिवंत आणि अर्धवट मेलेल्या देहाचे मांस खाणारी कुत्री आणि गिधाडे ,कुणाचा हात तुटलेला, कुणाचे पाय तर कुणाचे शील जायबंदी झालेले.कुजलेले नि भयंकर दुर्गंधी सुटलेले बेवारशी प्रेतांचे ढीग , माणसांना किळस येईल अशी सहन न होणारी दृश्य यांनी ही कादंबरी भरली आहे.

या कादंबरीत वर्णन केलेल्या घटनांनी त्या काळात अवघ्या महाराष्ट्राला व्याकुळ करून सोडले. हे भाषांतर वाचपर्यंत मराठी माणसांचा फाळणीच्या भीषण घटनांशी प्रत्यक्ष वा जवळून कधी संबंध आला नाही. गांधीहत्येनंतरच्या कालखंडात झालेले उत्पात सोडले , तर महाराष्ट्राच्या वाट्याला जातीय दंगलींचे , असे भयानक अनुभव कधीच आले नाहीत. या कादंबरीच्या भाषांतर यामुळे फाळणी ज्यांनी प्रत्यक्ष भोगली त्यांचे व्यक्तिगत जीवन आणि त्या अनुषंगाने चर्चित प्रश्न यांचा परिचय महाराष्ट्राला झाला इतका माणूस असंबद्ध व अफाट नरसंहार महाराष्ट्रातच काय संपूर्ण देशातही यापूर्वी घडला नव्हता संबंध भारतात स्मशानाची अवकळा पसरवणारा या घटना वास्तविक आणि खऱ्या असल्याने या कलाकृतीमधील काल्पनिक पात्र नाही वास्तव त्याचा स्पर्श झाला लेखकाच्या मानवता प्रेमाचे प्रतिनिधित्व ही पात्रे करीत राहतात. आपल्या डोळ्यासमोर एकामागून एक ती मरत राहतात पण वाचकांच्या मनात ती कायम जिवंत राहतात कधीकधी वाचक सहन करू शकत नाही अशी अभिरुचीला धक्के देणारी अनेक दृश्य या कादंबरीत आहेत रणाऱ्या माणुसकीचे विरुद्ध दर्शनया कादंबरीतून घडते आणि और इंसान मर गया या शीर्षकाची यथार्थता पटत जाते म्हणूनच के अब्बास म्हणतात, की ही कादंबरी म्हणजे मानवतेच्या थडग्यावर बसून गायलेली विलापिका होय.

लैंगिक अत्याचारांचा कळस

खरे तर या कादंबरीत घटनांना कुठला क्रम नाही.बरेचदा त्यापात्रांच्या पूर्व आयुष्यातले असतात पण त्या हकीकती वाचणाऱ्यांचे मन हेलावून सोडतात असे अनेक प्रसंग आहेत. अवंती नावाच्या एका प्रौढ स्त्रीची कथा लैंगिक अत्याचाराचा स्त्रियांच्या मनावर झालेल्या भयावह परिणामांची निदर्शक आहे तिच्या गावावर ही हजार पठाण हल्ला करतात पुरुषांची हत्या करण्यापूर्वी त्यांना झाडांना बांधून ठेवले जाते गावातील स्त्रियांना नागवे करून त्यांना पुरुषांच्या पुढे आणण्यात आले पुरुषांनी हल्लेखोरांना विनंती केली त्यांना आमच्या डोळ्याआड नेऊन वाटेल ते काय करा त्याला उत्तर म्हणूनमुलींना तिथेच खाली पाडले जाते अनंत तिच्या मुलांनाही झाडाला बांधून ठेवले असते अनंत जणू भारत मातेचे प्रतीक बनून तिच्या आंधळ्या वेड्या मुलांनी तिच्या अब्रूचे धिंडवडे काढले तिच्या मेंदूवर लग्न स्त्रियांच्या दिंडी चे भयंकर दृश्य खोदले जाते आपले लुगडे कमरेच्या वरपर्यंत उचलून ती जोराने ओरडत फिरते घ्या बघून घ्या:

या काळात लैंगिक अत्याचारांनी कळस गाठला होता. बलराज सहानी आपल्या मेरी फिल्मी आत्मकथामध्ये सांगतात , शंभर शंभर पुरुष एका असाहाय्य स्त्रीच्या देहाचे लचके तोडून आहे तोडत आहेत असे किती प्रसंग फाळणीच्या वेळी घडले अगदी भर बाजारात. अन् लोक गप्प बसून ... सआदत हसन मंटोच्या खोल दो

या तीन पानांच्या एकाच कथेत एकाच प्रसंगातून फाळणीत घडलेल्या अनेक बलात्कारांची चित्रे आणि असहाय माणसे आपल्या पुढे उभी राहतात व आपण सुत्र होऊन जातो.सिराजुद्दीन नावाच्या बापाच्या सकीना नावाच्या मुलीची प्रचंड ताकदीची ही कथा आपले काळीज कापत जाते. वारिस अल्वी ज्यांचे साहित्य अकादमीचे मंटोवर पुस्तक आहे. ते म्हणतात.जागतिक साहित्यात एवढी ताकद असलेली कथा कुठे सापडत नाही. कौशल्याने बनवलेल्या एखाद्या छोट्या रिवॉल्वरप्रमाणे ही कथा आहे. खेळणे समजून चालवावे ; आणि त्यातून अचानक गोळी निघावी. मंटो फाळणीचं निमित्त साधून जीवनाच्या ज्वलंत धगधगत्या सत्याला स्पर्श करतो.

स्त्रियांवरील विटंबनेच्या संदर्भात ख्वाजा अहमद अब्बास म्हणतात की , ' ही गोष्ट अँटम बॉम्ब टाकून लाखो जीवांची हत्या करण्यापेक्षा भयंकर आहे . अँटम बॉम्ब टाकणारे लोक तुलनेने अधिक सुसंस्कृत आहेत असे मी मानतो.जातीय युद्धाचे हे मार्ग जनतेला कोणी शिकवले ? केवळ इंग्रजांच्या चिथावणीवरून जनतेच्या सामर्थ्याचा ओघ ताबडतोब चुकीच्या मार्गाने कसा वळेल ? हे प्रश्न उपस्थित करून काही ऐतिहासिक व सामाजिक सत्याकडे ते आपले लक्ष वेधतात.

सर्वजण ठार आंधळे , वेडे आणि जंगली झाले होते या कादंबरीत लेखक वर्णन करतो ती खुद्द नवरे आणि भाऊ यांच्या डोळ्यातही जंगलीपण आप ओसंडत होता ते सुद्धा आपल्या वक्षस्थळा चे माणूस कच्चे खाऊन टाकतील असे त्यांना वाटत होते लहान मुलांच्या तंगड्या धरून काही माणसांनी धोबी कपडे धुतो त्याप्रमाणे त्यांची दगडावर डोके आपली होती काही लोकांनी अर्भकांच्या अर्भकाच्या एका तंगडी वर पाय ठेवून व दुसरी तंगडी हाती धरून त्यांची शरीरे मधोमध फाडली होती.

दुसऱ्या महायुद्धात हिरोशिमा आणि नागासाकी वर अणुबॉम्ब टाकले तेव्हा आगीचा प्रचंड लोळ निर्माण झाला. त्या आगीच्या अतिदाहक झळांमुळे माणूस इतका भाजून निघाला की तो नदीच्या प्रवाहाकडे आश्रयासाठी वेड्यासारखा धावत सुटला ; पण त्या स्फोटाच्या उष्णतेमुळे नद्यांचे पाणीही उकळायला लागले होते.दुसऱ्या महायुद्धातील नरसंहारानंतर लागलीच घडलेली भारताची फाळणी ही सुद्धा जगातील तेवढीच भीषण आणि महत्त्वाची घटना आहे. इथेही माणूस हा अगदी तसाच माणसाने केलेल्या अत्याचारापासून जीव वाचवण्यासाठी बेचैन लाटांप्रमाणे समुद्रात आश्रय शोधत पळत होता आणि ऊनाड वाऱ्याप्रमाणे रानावनातून भटकत होता.

ही हिंसा, ही क्रूरता , हे अमानवी हिंस्र पाशवीपण , हे सर्व कोठून येते ? जगताना माणसाच्या मनात पावलोपावली निर्माण होणारे हे प्रश्न आहेत. लेखक या प्रश्नांच्या उत्तरात गढलेला असतो. विजय तेंडुलकरांच्या 'हे सर्व कोठून येते ? 'नावाच्या लेखसंग्रहात एका लेखात त्यांनी या हिंसेचा मागोवा घेतला आहे. माणसाला पडलेल्या अशा प्रश्नांची उत्तरे पुस्तकातच सापडू शकतात ;

युनेस्कोच्या घटनेच्या शेवटच्या प्रकरणात पुस्तकांची सनद आहे. त्यात म्हटले आहे की : युद्धाची सुरुवात माणसांच्या मनातच होत

असते. त्यामुळे शांतीची संरक्षण यंत्रणा माणसाच्या मनातच उभारली पाहिजे. मैत्री आणि सद्भावचे बौद्धिक वातावरण निर्माण करण्यात पुस्तकांचा जबरदस्त प्रभाव असल्यामुळे, पुस्तके ही शांतीची एक प्रमुख संरक्षण यंत्रणा आहे.

लेखकाच्या संवेदनशील मनात अखिल मानव समाजाच्या कल्याणासाठी एक हुंदका जपून ठेवलेला असतो. त्या इवल्याशा हुंदक्यात अथांग करुणेचा सागर ओथबून थांबलेला असतो. तो मग अशा साहित्यातून आविष्कृत होतो. अमानुषतेवर उपाय फक्त माणुसकीचाच. दोन जमातीतील पिढ्यांपिढ्यांच्या मनावरील जखमा भरून काढण्यासाठी परस्परसहिष्णुतेतून निर्माण झालेली मानुषता अपरिहार्य आहे, हे आपल्या लक्षात येते.

फाळणीच्या वृत्तांकनात घटनांचे तपशील कळू शकतील. दंगलग्रस्तांची संख्या कळू शकेल; पण त्यात होरपळून निघालेल्या उद्ध्वस्त भावविश्वाचे दर्शन घडवायला फक्त ललित साहित्यच समर्थ ठरू शकते याचा प्रत्यय या कथा - कादंबऱ्या वाचताना येतो. प्रतिभाशाली लेखकांनी अशा मनाच्या तळाशी जाऊन त्या उध्वस्त भावविश्वाचे पदर अतिशय समर्थपणे उलगडून दाखवले आहेत. मानवता आणि करुणा या चिरंतन मूल्यांचा स्पर्श जो या फाळणीविषयक लेखनाला झालेला आहे तो स्पर्श अनुभवायला अजूनही अनेक ग्रंथांचे मराठी भाषांतर होणे खूप गरजेचेच आहे.

निष्कर्ष

- १ मराठी साहित्यात भाषांतरांची संख्या लक्षणीय आहे. इंग्रजी, जर्मन, रशियन, हिंदी, बंगाली, कानडी अशा विविध भाषांमधील साहित्यकृतींची आणि वैचारिक ग्रंथांची भाषांतरे मोठ्या संख्येने झाली आहेत. ती भाषांतरित पुस्तके मराठी वाचकांना मूळ भाषेतील संस्कृतीच्या विश्वात घेऊन जातात.
- २ अलिकडे आपल्याच देशातील महत्वाच्या दिग्गज लेखकांच्या कलाकृती मराठीत आल्या. अनेक रित्रे, आत्मचरित्रे आणि आत्मनिवेदनेही मराठीत भाषांतरित झालीत. या सर्व भाषांतरित पुस्तकांनी निर्विवादपणे वाचकांची अभिरुची समृद्ध केली आहे. त्यातील नवनव्या अनुभवविश्वाने त्या त्या वाङ्मयीन प्रकारांचे दालनही समृद्ध झाले आहे.
- ३ मराठीतील भाषांतरित साहित्यामध्ये भारत-पाकिस्तान फाळणीविषयक साहित्याचे स्थान एकदम वेगळे आहे. कारण मुळातच फाळणी ही घटना अत्यंत प्रक्षोभक, रक्तलांछित आणि माणुसकीला काळिमा फासणारी आहे. त्यामुळे हे साहित्य वाचकाला मुळापासून गदगदा हलविते.
- ४ भाषांतरित साहित्याने मराठी साहित्याची आशयकक्षा विस्तारली. भारतीय आणि आंतरराष्ट्रीय कीर्तीच्या साहित्यिकांच्या कलाकृतींची भाषांतरे म्हणजे मराठीतील अनुवादित साहित्याची जणू कीर्तिशिखरे आहेत.
- ५ फाळणीविषयक साहित्य वाचल्यावर लक्षात येते की महाराष्ट्राच्या वाट्याला जातीय दंगलींचे, असे भयानक अनुभव कधीच आले नाहीत. या कादंबऱ्यांच्या भाषांतरामुळे फाळणी

ज्यांनी प्रत्यक्ष भोगली त्यांचे व्यक्तिगत जीवन आणि त्या अनुषंगाने चर्चिते प्रश्न यांचा परिचय महाराष्ट्राला झाला; कारण इतका माणूस असंबद्ध व अफाट नरसंहार महाराष्ट्रातच काय संपूर्ण देशातही यापूर्वी घडला नव्हता

संदर्भ

- १ १ ...आणि माणसाचा मुडदा पडला, सागर रामानंद अनु : श्रीपाद जोशी, व्हीनस प्रकाशन, १९४८
- २ ट्रेन टू पाकिस्तान, खुशवंतसिंह अनु : अनिल किणीकर, चिनार पब्लिशर्स, १९५६
- ३ जिथे थबकली गंगामाई, माळगावकर मनोहर, राजस प्रकाशन, १९६९
- ४ तमस, सहानी भीष्म, अनु.चंद्रकांत पाटील, नॅशनल बुक ट्रस्ट ऑफ इंडिया, १९८९
- ५ मंटोच्या कथा : मंटो सआदत हसन, अनु : श्रीपाद जोशी, मेहता पब्लिशिंग हाऊस, १९९६
- ६ फ्रीडम अँट मिडनाईट, लॉरी कॉलिनस व डॉमिनिक लॅपिये, अनु : माधव मोर्डेकर मेहता पब्लिशिंग हाऊस, १९७७
- ७ कितने पाकिस्तान, कमलेश्वर, अनु : पद्माकर जोशी, प्रतिमा प्रकाशन, २००१
- ८ वाङ्मयीन संज्ञा संकल्पना कोश (संपादन : प्रभा गणोरकर, वसंत आबाजी डहाके व इतर, जी. आर. भटकळ फाउंडेशन मुंबई, २००१
- ९ माझ्या जीवनाची पटकथा, साहनी बलराज, अनु. अंबरीश मिश्र, लोकवाङ्मय गृह, मुंबई, २००६